

UNGAS INFLYTANDE I VARDAGEN

Demokratiarbete i skolan betyder att bygga demokratin nerifrån och upp. Om ungas röster ska höras och ha makt måste de ha rösträtt. Det är dags för en ny stor rösträttsreform, menar Anette Pettersson: »Sänk rösträttsåldern! Då tvingas demokratin att ta hänsyn till barn och unga, de som kommer att leva i det framtida samhälle som skapas idag. Det skulle ge demokratin en ny stark puls.«

Skolan är kanske den viktigaste platsen där medinflytande kan tränas och utvecklas, och där respekten för demokratiska fri- och rättigheter grundläggs. »Skoldemokrati är ingen skitsak«, som Anna-Lena Lodenius uttrycker saken. Det är i klassrummet de viktiga erfarenheterna görs och där färdigheter tränas. Förmågan att organisera sig är grundläggande för vår demokrati. Ett av målen med klassråd och elevråd, är att eleverna ska lära sig mötesteknik och förhandling. Utan påfyllning av nya politiska engagerande unga kommer demokratins hjärta att sakta dö.

De flesta som har jobbat med demokrati på djupet inser att det tar tid och energi, kräver stor kunskap, att det sällan finns några självklara svar, och om man ska jobba aktivt med inkludering och delaktighet måste man ibland lyssna på människor som inte tycker som en själv. Därför, menar Sara Falkstad, förutom mod och tålamod, och alla praktiska medborgerliga färdigheter, förutsätter demokratiarbetet också en träning i empati.

L.E.

Anna-Lena Lodenius:

Skoldemokrati är ingen skitsak

Det är elevråd i ett klassrum på högstadiet på Kvickenstorpsskolan i Farsta. Den viktigaste frågan på dagordningen är att eleverna har föreslagit och fått igenom att varje klass ska ha en egen toalett som de ska ha nyckel till och som de får inreda som de vill. Eleverna har röstat och förslaget om klasstoalletter föredrogs av en majoritet av eleverna.

Nu diskuterar elevrådet omröstningen. Elevrådsordföranden är inte nöjd, hon reagerar på att några klasser inte röstat. Det visar sig att en tredjedel av klasserna inte har haft något klassråd. Någon tycker att de här klasserna får skylla sig själva.

Det var en mycket knapp majoritet av dem som röstat som ville ha klasstoalletter, något fler än hälften. Är det tillräckligt för att genomföra en så stor förändring? Är det rimligt att till exempel 49 procent måste inordna sig i ett beslut som stöds av 51 procent? Och har alla haft rätt information innan de röstat, det kan ju finnas det som är dåligt med klasstoalletter som inte kom fram? Eleverna resonerar kring detta, olika röster hörs.

Deras lärare Anna Löflund leder mötet effektivt och låter alla komma till tals. Listigt visar hon på komplikationer i ett demokratiskt förhållningssätt och ger eleverna värdefulla insikter. »Skoldemokrati är ingen skitsak«, som jag senare skrev om det här mötet.

Bland de frågor som eleverna tvingas strida för framstår toalletter som den mest frekventa vid sidan av skolmaten. Många skulle säga att elevråd är ganska meningslösa just för att de frågor som eleverna hanterar där är så triviala. De har fel. Oavsett vilken fråga eleverna hanterar, och att ha en anständig toalett är viktigt, kan de utveckla och lära sig vad demokrati handlar om. Men det behövs att de som leder samtalen förmår att vägleda på rätt sätt.

Det var hösten 2011 och jag arbetade med ett projekt kring skoldemokrati som finansierades av Ungdomsstyrelsen. Anette »Nettan« Pettersson, DemokratiAkademiens frustande lokomotiv i demokratifrågor, hade plöjt myllan väl genom ett tidigare samarbete med de tre skolor som ingick i projektet (förutom Kvickenstorpsskolan även Hökarängsskolan och Gubbängsskolan).

Under Nettans ledning hade de redan samordnat sina insatser med att utbilda och effektivisera inte bara elevråden utan även elevskyddsombuden (som skolorna är skyldiga att utse enligt lag, men vilket många struntar i) och kamratstödjarna. Det fanns etablerade nätverk och fasta mötestider.

Att ha en struktur är viktigt. Varje läsår började med att »årshjulet« betades

av, alla skolor fick en dagordning för träffarna så att de kunde planera in dessa. Det var uppstart i augusti för lärare och övrig personal som fungerade som vuxenstödjare, kick-off för eleverna en tid senare, därefter träffar med elevernas och de vuxnas olika nätverk i olika konstellationer under hela året fram till den avslutande kamratstödjakonferensen för alla tre skolorna.

Både elever och vuxna hade fått redskap och lärt sig metoder, vilket är viktigt om man vill nå resultat. Nettan har en hel skattkista av sådana att ösa ur. Ett arbete som ger resultat skapar positiva förväntningar. Det blir helt enkelt roligare att engagera sig då. Det här arbetet hade alltså redan inletts. Nu gällde det att visa att vi kunde komma vidare med demokratifrågorna, att lyfta arbetet ett snäpp helt enkelt. Det var där jag kom in.

Jag skulle ljuga om jag sa att det var enkelt. Till att börja med litade skolorna mycket på att Nettan skulle dra i alla trådar. Att hon sammankallade och drev på var en förutsättning. Men jag insåg också snabbt hur pressade skolorna är, och vilken kamp det är att prioritera demokratifrågorna som inte ger några direkta vinster i form av goda skolresultat och annat som man kan peka på.

Skolor börjar på sätt och vis om varje år, en tredjedel av eleverna på högstadiet är nya varje höst, även de vuxna kan bytas ut. Strukturer är lösningen på mycket, att det finns en kunskap i organisationen, ett arbetssätt att falla tillbaka på. Samtidigt som vi skulle utveckla något fick vi slåss för det vi redan hade uppnått.

Att bli medveten om demokratiska arbetsformer är att lära för livet, men mycket av skolarbetet handlar om individuell förkovran för stunden, sådant som går att väga och mäta och visa upp direkt. Det rimmar dåligt med de förväntningar som skolorna för närvarande har på sig från politiskt håll. Trots att den nya läroplanen, Lgr 11, faktiskt betonar demokrati och mänskliga rättigheter mer än någon tidigare läroplan.

Under tiden som vi sökt pengar hade två av skolorna bytt rektor, de hade ingen kunskap om det arbete som redan bedrevs på skolorna. Att tänka sig att det skulle kunna utvecklas, men att det också krävde ökad stöttning från skolledningens sida, var inte självklart. Vi skulle komma vidare, men mycket av kraften gick i stället åt till att försöka att inte tappa det vi redan hade.

Jag skulle kunna förlora mig i att berätta om alla frustrerande erfarenheter under året. I mina låga stunder lutade jag mig framför allt mot Heidi Hård af Segerstad, rektor på Hökarängsskolan, som tröstade mig med det alltid kommer perioder som är svårare, och att det viktiga är att hålla ut i svackorna. Den skola som just nu kändes motigast att arbeta med hade varit bäst några år tidigare.

I min roll som journalist och författare kan jag skildra verkligheten, borra ner mig i det jag ser och ge det en gestaltning. Men jag påverkar inte direkt det som händer, möjligen indirekt om det blir reaktioner på det jag skriver. Att komma in i ett projekt på några skolor som jag nu fick göra var oerhört lärorikt.

När jag föreläser på skolorna i vanliga fall är jag en person som kommer utifrån, vilket i bästa fall uppfattas som positivt. Nu var jag en del av deras pågående arbete, någon som de stod i ständig kontakt med. Jag kom bland annat in i klasserna och förde samtal och diskussioner i mindre grupper. Jag stöttade även samhällskunskapsundervisningen för åttorna med pass om migration, folkomflyttningar och om hur det är att leva i ett mångkulturellt samhälle.

Farsta är en förort med hög andel invandrare, men skolorna har en ännu högre andel än den befintliga befolkningen i området. Det beror på skolvalet som gör att etniskt svenska familjer i högre grad ser till att skicka sina barn till de högre rankade innerstadsskolorna. I Farsta finns många ensamkommande flyktingbarn, tämligen nyanlända, och elever med sociala och ekonomiska svårigheter. Att arbeta i dessa skolor kräver mycket av lärare och personal.

I mina samtal med eleverna kom vi bland annat in på deras egna erfarenheter av att flytta. Vi pratade om hur olika former av migration skiljer sig åt, och de fick fundera kring om deras familjer behandlats olika beroende på var de kom ifrån. Påfallande många av eleverna hade inte reflekterat över sådant. Demokrati och mänskliga rättigheter griper in i allas våra liv på ett påtagligt sätt, det finns en potential i att använda elevernas egen historia i lärandet.

Elevernas egen bakgrund gjorde det spännande att föra samtal om kulturella olikheter, religion och etnicitet. Vad är svenskhet, och måste man försöka vara svensk när man bor i Sverige? Förändrar sig svenskheten? Kan man vara både svensk och kurd? Går det att skapa ett bra samhälle där människor har väldigt olika bakgrund, och hur i så fall?

Höjdpunkten på året inföll i februari då det hölls en större konferens där vi bjöd vi in alla elever som fanns i de olika nätverken till ungdomshuset Tuben i Farsta centrum. Vi boostade dem med övningar och inspiration som leddes av elevorganisationen Svea och Rädta Barnens ungdomsförbund (representerat av bland andra Sofia Zachrisson som senare värvats av DemokratiAkademin). Till det positiva bidrog inte minst det sociala, att alla elever med ett uppdrag samlades och fick ansikten på varandra under en heldag. Eleverna behöver förebilder, och de måste få känna att de är viktiga.

Jag föreläste om demokratiuppdraget utifrån läroplanen för samtliga lärare och personal på två av skolorna. Flera lärare ansåg att det är en bristvara i skolan att föra sådana resonemang mellan vuxna människor, att tiden sällan med-

ger det och att det är synd eftersom det ger en viktig grund att stå på när de ska möta eleverna. Andra lärare talade om att det talas för mycket om rättigheter, eleverna borde få veta sina skyldigheter, det är där det brister. Ibland öppnade sig avgrunder i lärarkåren när det gällde synen på demokrati, men det hörde tack och lov till undantagen.

Jag kan ofta tänka att det är så mycket fokus på det mest spektakulära. Att omvända nynazister och prata rasism ger många pluspoäng, man behöver bara titta på hur bidragen fördelas från Ungdomsstyrelsen. Det vi gjorde i Farsta var så vardagligt, enkelt men ändå svårt.

Att elever tas på allvar och får möjlighet till inflytande är både viktigt och nödvändigt. Detta framhålls såväl i FN:s barnkonvention som i den svenska skollagen och läroplanen. Lärarna ska, förutom allt annat, också fostra framtidens engagerade medborgare. Skolan är den kanske viktigaste platsen där medinflytande kan tränas och utvecklas, och där respekten för demokratiska fri- och rättigheter grundläggs.

Demokrati är något som byggs från grunden. Att satsa på demokratiarbete i skolans värld betyder att vi försöker bygga demokratin nerifrån och upp, att vi satsar på dem som ska ha makten i morgon. Det är inte bara en rättighet att unga ska ha inflytande över sådant som rör deras liv och vardag, till exempel i skolans värld. Det är också viktigt för en fungerande demokrati att ungas kunskaper, synpunkter och erfarenheter tas till vara och ses som en resurs.

Att lära sig hur demokratin fungerar i teorin är en sak, en helt annan är att pröva demokratin och se att den fungerar. Först då får vi en demokrati som fungerar.

Det står i lagen att unga har en rad rättigheter. Det är viktigt att skolan följer lagarna om de förväntar sig att eleverna också ska göra det. Elever som lär sig att påverka det som händer i skolan blir bättre rustade för att även påverka det som händer i samhället utanför. Arbetet som sker i skolan syftar längre, att påverka ungdomar livsval och i förlängningen hela samhället.

Det börjar i klassrummet, som Eva Anderberg, en lärare med stor erfarenhet av att arbeta med demokratifrågor, och som gav mig feedback under projektet, slog fast. Det är där de viktiga erfarenheterna görs och där färdigheter tränas. Vid årsslut söktes nya pengar från Ungdomsstyrelsen för att utveckla klassråden, det var Hökarängsskolan som önskat sig detta och Heidi Hård av Segerstad hade lagt schemat så att det nu verkligen skulle vara möjligt för alla klasser att faktiskt ha ett klassråd varje vecka om de så önskade.

Det blev inga extra pengar, men Hökarängsskolan gav inte upp. Senare producerades det en manual för klassråden i samarbete med DemokratiAkademien.

Farstamodellen, med nätverk och samarbete mellan tre skolor, fortsatte i stället i en annan del av landet. Kristinehamns kommun är medlem i Demokrati-Akademien, och Ungdomsstyrelsen beviljade medel till ett projekt där vi för över våra erfarenheter till en helt annan typ av kommun. Kristinehamn har en hög utflyttning, låg utbildningsnivå, och inte minst på yrkesgymnasierna märks hur unga frustrerade män röstar med extremhögern i allt högre grad. Men Kristinehamn är också en kommun där folkrörelsearbete och föreningsliv lever. Det finns en politisk vilja som är berömvärd, och det ger resultat.

Jag skrev ner mina erfarenheter från vårt arbete i Farsta i boken Att bygga en demokrati i skolan som gavs ut av DemokratiAkademien 2012. I Kristinehamn jobbar nu Sara Falkstad. Sara, som själv har pedagogisk erfarenhet som folkhögskollärare, lyfter arbetet flera nivåer och det är spännande att se hur arbetet fortskrider. Det här är bara början, var så säker!

Anette Pettersson:

Demokratin behöver växa – barn och unga ska ha rösträtt!

Jag sitter i en taxi i rusningstid. Det är kaos i trafiken och jag funderar på vad som krävs för att vardagen ska fungera. När vi har bestämt att vi är en grupp som vill fatta gemensamma beslut, oavsett om det är vår familj, vårt lokalsamhälle, vårt land eller vår värld, vad behövs för att vi ska kunna ha det bra tillsammans? Det är ingen lätt fråga, men den blir lättare om var och en utgår från sina egna viktiga vardagsfrågor.

Det finns naturligtvis olika former för att leva tillsammans, till exempel oligarki eller fåvälde, där någon eller några styr, eller anarki där vi helt enkelt lever utan styre och är fria att göra som vi vill. Diktatur, att styra med rädsla som verktyg, är ett annat sätt att styra som inte många i Sverige förespråkar.

Men efter valet i år ser både du och jag att det händer oroväckande saker med vårt folkstyre. Vilka är egentligen de viktiga frågor som vi går och röstar om? Röstar vi för att få ett land som ska bygga på solidaritet, mänskliga rättigheter och demokrati, på en socialt hållbar utveckling utan klimatkaos, eller är det andra frågor som är viktigare? Vad krävs för att säkerställa ett demokratiskt samhälle?

Demokratin, som innebär att folket styr, är inte färdigutvecklad som styrelseskick men det bästa alternativ vi har kommit fram till hittills som möjliggör för en grupp människor att leva tillsammans. Men det behövs vissa grundstenar för att få en demokrati att fungera.

Enligt den amerikanske statsvetaren Robert A. Dahl, som inspirerats av Aristoteles teorier om demokrati, bör demokratin vila på tre fundament:

1. Att vi gemensamt bestämt oss för att vi vill vara och ingå i en för oss gemensam grupp.
2. Att vi helt enkelt respekterar varandras olikheter och lever efter detta. Denna princip kan också uttryckas som »allas lika värde« och efterföljs i vår tid genom FN:s deklaration om mänskliga rättigheter, till exempel att »ingen människa ska känna sig diskriminerad«.
3. Att var och en av oss har en egen outbyttbar röst. Min röst är endast min som jag har makt över att använda när vi fattar beslut i vår grupp.

Dessa tre grundstenar låter självklara, men oj vad vi får kämpa, var och en av oss, för att det ska fungera i vardagen.

Sverige brukar klassas som ett av de mest demokratiska länderna i världen. Det är den väg vi har valt för att ta hand om de viktiga frågor som är gemensamma för dig och mig. Men vi måste fråga oss hur vår demokrati mår.

Mitt svar, utifrån det jag möter när jag är ute för att omsätta ord om demokrati och mänskliga rättigheter i handling, något jag med stolthet kan säga att jag gjort i snart trettio år, är att demokratin har fått en rejäl förkylning som kan utvecklas till en farlig lunginflammation. Den behöver vi hjälpas åt med att bota, om vi vill leva tillsammans i fred och harmoni.

Demokratin som vi känner den i dag är ett bräckligt bygge, bestående av organisatoriska strukturer och stiftade lagar, som nu håller på att spricka. Det håller på att spricka, för att vi inte alla tar vårt ansvar för att de tre grundstenarna är stabila. För att kunna göra det behöver vi kunskap om vad som krävs för att kunna leva i en demokrati.

Demokrati kräver träning. Att få träna sig i demokratiska färdigheter från tidig ålder, måste innebära att var och en får en möjlighet att inte bara lära sig om demokratin i teorin, utan också att omsätta den i praktisk handling.

Detta har vi i Sverige möjliggjort genom att bygga upp ett skolsystem och de lagar och förordningar som styr detta. Att leva i och ta ansvar för en demokrati förutsätter att barn och vuxna får kunskap i att bli en demokratisk medborgare. I detta ingår bland annat att kunna göra sin röst hörd, att uttrycka sina åsikter, att få kunskap i egenorganisering och föreningsteknik, att kunna skapa effektiva och goda möten, att kunna gå från idé till verklighet, projekt-kunskap, och framför allt en kunskap i förhållningssätt och bemötande som genomsyras av principen »allas lika värde«. Vi måste få kunskap i hur vi ska leva demokrati och icke-diskriminering.

Allt detta och mer därtill har vi försökt säkerställa genom vårt sätt att organisera och styra Sverige. Lagar, regler, skolsystem, socialt välfärdssystem, bra politiska organisationsstrukturer, hög tillit till våra myndigheter och ett aktivt arbete med att skapa fungerande former för jämlikhet och mänskliga rättigheter, är något som har utmärkt Sverige.

Men något är på väg att gå fel. För trots vårt sätt att organisera vårt land möter du och jag i vår vardag hela tiden utanförskap, sociala orättvisor och diskriminering. Barn, unga och vuxna som tappat tilltron till vårt system, hopplöshet och vanmakt som tar sig uttryck på olika sätt. Jag anser att det vi möter är ett resultat av att vi misslyckats med att säkerställa de tre grundstenarna för en hållbar demokrati.

Efter detta valår är jag än mer orolig över de tendenser som nu tydligt spridit sig i vårt land och som sedan länge varit synliga i delar av övriga Europa. Grundstenen om allas lika värde är på väg att spricka och ersättas med ett

synsätt där några få vet mer och bättre än andra vad som är rätt och fel och dessutom anser sig ha rätt att sortera bort dem som inte passar in. Rasismen sprider sig rejält.

Det vi har misslyckats med någonstans på vägen, är hur vi ska lära ut hur man lever i en demokrati. De som verkar i demokratins tjänst, de som utifrån sin expertkompetens arbetar som tjänstemän inom stat, kommun och lands-
ting i Sverige, har misslyckats med att arbeta med detta på ett ansvarsfullt sätt i sina uppdrag. Att vi blir bemötta med ett förhållningssätt som genomsyras av delaktighet och inflytande i de frågor som är viktiga för oss, är avgörande för att vi ska kunna ha ett gemensamt bra liv.

Så vad är det vi inte har fått lära oss? Vi medborgare har framför allt inte fått lära oss hur:et. Hur ska vi fungera som ansvarsfulla engagerade medborgare i vår vardag? I stället har vi hamnat i någon-annan-ismen: ett konstigt förhållningssätt där vi har lämnat över ansvaret till någon annan än oss själva. Tilltron till andra och till samhället kan vara fantastiskt, men vår totala övertygelse att någon expert ska ordna så att vi får ett bra liv gör att vi har misslyckats med att ge oss själva verktygen att skapa det liv vi vill ha tillsammans med andra.

Utmaningarna framöver är stora och krävande, men egentligen är det enkelt. Detta är de åtgärder jag ser som avgörande för att rädda grundstenarna i vår demokrati:

1. Skolan och det livslånga lärandet är själva hjärtat i demokratin och det som kan få den att fungera. I våra skolor ska demokratiuppdraget och hälsouppdraget vara lika mycket värda som kunskapsuppdraget. Där har vi under generationer misslyckats, genom betygssystemet och genom att värdera skolan endast genom att se på betygen i stället för att sätta kunskapen i relation till de två andra uppdragen (som helt enkelt inte betygsätts). Detta måste tas på allvar och förändras omedelbart.
2. Vi måste ha kurage att på alla samhällsnivåer (myndigheter, kommuner, civilsamhälle), från beslutsfattare till praktiker, aktivt börja rannsaka och utvärdera vad som har gått fel. Detta innebär bland annat att samla ihop och ta vara på all tvärsektoriell forskning som tydliggör och synliggör våra demokratiska utmaningar.
3. Att aktivt verka för att skapa nya former för samverkan mellan myndigheter, kommunala förvaltningar och civilsamhället.
4. Ge unga och vuxna verktyg för egen organisering och empowerment så att de aktivt kan driva de frågor som är viktiga för dem.

Om ungas röster ska höras och ha makt måste de ha rösträtt. Det är dags för en ny stor rösträttsreform: barn och unga ska ges rösträtt. Det är de som kommer att leva i det framtida samhälle som skapas idag: jämlikt eller ojämnt, hållbart eller ohållbart, utan klimatkaos eller med. Sänk rösträttsåldern! Då tvingas demokratin att ta hänsyn till barn och unga. De är idag ofta lika kunniga och kloka som vuxna. Med rösträtt för unga haltar inte längre demokratin som idag utesluter var femte person. Det skulle ge demokratin en ny stark puls.

Utän ett aktivt engagemang från var och en av oss, till exempel genom ett välfungerande föreningsliv, men också nya former av demokratiska rörelser och påfyllning av nya politiskt engagerade unga, så kommer demokratin att sakta dö. Då får de destruktiva diskriminerande krafterna bränsle för att ta över.

Så vem har ansvaret för dessa förändringar? Vi kan förstås göra olika val. Vi kan bestämma att vi överlåter våra liv till »experter« som får bestämma, experter som vi inte har någon möjlighet att veta om de är de »rätta« experterna eller inte. Att lämna över till någon annan att fixa de viktigaste frågorna för dig och mig.

Men jag vet i varje fall vilken värld jag vill leva i, och hur det ska vara där jag vill leva i min vardag. Jag vill leva med fred och kärlek. Omgiven av solidaritet och gemenskap, i en värld där du och jag har och tar ansvar för att vi varje dag i vårt möte med varandra och andra ser till att vi ger och överför vår kunskap om hur man omsätter demokratin teori och mänskliga rättigheter i praktik.

Sara Falkstad:

Färdigheter för ett aktivt medborgarskap

»Det är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värderingar. Undervisningen ska bedrivas i demokratiska arbetsformer och förbereda eleverna för att aktivt delta i samhällslivet.«

(Skolverket [2011]. Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011.)

Det är inte tillräckligt. Det är inte tillräckligt att veta att riksdagen har 349 ledamöter. Det är inte tillräckligt att veta vad som är skillnaden mellan en motion och en proposition. Dessa snuttar av information är förvisso nödvändiga, men de är inte tillräckliga.

När jag talar med lärare i grundskolan, brukar jag lyfta fram denna formulering från läroplanen. Inte för att få pedagogerna att känna sig otillräckliga, utan för att visa vilket radikalt och möjliggörande styrdokument de har att jobba med.

Det är alltså inte ens tillräckligt att förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värderingar. Vad kan det betyda? För mig betyder det att kunskapen måste finnas i kroppen, som en levd erfarenhet. För att eleverna ska ha möjlighet att aktivt delta i samhällslivet, räcker det inte att ha fått information. De måste ha fått känna, lukta och smaka på demokratin. Ja, rentav fått vara med och utveckla den. Läroplanen verkar förstå att demokrati är något som måste erövrats varje dag. Men hur ska skolan förmå leverera dessa demokratiska medborgare; hur ska vi göra orden till kött och blod?

Jag känner ibland att jag arbetar med världens spretigaste uppdrag, som projektledare för DemokratiAkademien. Att stötta skolorna i arbetet med att uppnå demokratimålen i läroplan och skollag, att skapa arenor för att tala om värdegrund, att öka ungas inflytande och delaktighet i sin kommun. Men hur jag än försöker begränsa och fokusera, landar jag hela tiden i att det inte är begränsningar som behövs, utan att alla vi som jobbar med unga måste våga tänka hela vägen. Att jag faktiskt tänker rätt, när jag tänker att det börjar med den enskilda eleven. Att det inte går att hoppa över några steg, hur spretigt det än kan kännas.

»Vi är bara bönder, vi har ingen makt.« Uttalandet är inte hämtat från något dammigt 1500-talsdokument, utan från ett klassrum på högstadiet, 2013. Killen sitter bakåtlutad och har hela tiden, medan jag talat om makt och normer, fipplat med sin telefon och fnissat tillsammans med dem som sitter bredvid

honom. Och jag känner: Nu börjar det. Det är ju här det måste börja. Många ungdomar känner sig långt från makten, långt från de 349. Så vi måste börja där de finns. I glesbygden, i förorten, i hyreshuset, i skogen, på pizzerian. Vad kan man påverka i sin vardag? Vem bestämmer hemma hos dig? Varför? Kan du tapetsera om ditt rum utan att fråga någon? Vem har makten i det här rummet? Hur håller de kvar den? Varför tror du att du inte har något att säga till om? Om du skulle vilja ha en basketkorg på skolgården, hur skulle du gå till väga? Varför är det svårt att säga något inför klassen?

Om man inte känner att man har makt över sitt eget liv, då kommer man inte heller att sträcka sig utanför sig själv, aldrig bli en aktiv medborgare i samhället. Risken finns också att de som inte känner att de har makt över sitt eget liv inte skriver under på de grundläggande demokratiska värderingar som skolan ska förmedla, eftersom »allas lika värde« inte verkar gälla dem själva. Där måste vi börja. Med egenmakt. Kanske i självförtroende, i tillit; det är inte bara pedagogens uppdrag, utan även familjens, elevhälsans, samhällets. Det handlar om mod och tålamod.

Men känslan av att man har något att säga till om grundar sig förstås inte bara i individen. Jag tror inte på att alla har samma förutsättningar att individuellt uppnå sina mål, om de bara ger sig sjutton på det. Därför berättar jag, i det där klassrummet 2013, också om Dackeupproret, om att slå sig samman, och om att bönderna historiskt sett har haft mycket mer makt i det här landet än på många andra ställen. Och, halvt i smyg, hoppas jag på att nästa bondeuppror består av tonåriga killar från Värmland som har tröttnat på att bli instoppade i ett utbildat, kepsbeklätt, SD-röstande, arbetslöst-forever-fack.

När man väl fattar att man får tycka saker, tycka om saker, göra saker och förändra saker, upptäcker man också att det finns människor omkring en. Klasskamrater. Fotbollskompisar. Familj. Lärare. Folk i andra änden av onlinespelverkligheten. Dessa människor måste man på något sätt förhålla sig till, och där börjar demokratin. När vi blir tvingade att börja förhandla med andra. För att detta ska fungera, behöver vi tillsammans utrusta oss med ett antal färdigheter.

Det första vi börjar samla på är kunskap. Den upplysta förståelsen är en grundbult i demokratin. Vi måste inte bara tillägna oss, utan även lära oss att kräva, information, och när vi fått den rätta informationen måste vi låta den landa i kroppen, bilda oss, omvandla den till kunskap.

Läroplanen för grundskolan är ett ambitiöst dokument, med högt ställda demokratimål. Men dessa är endast i begränsad grad kopplade till kunskapsmålen, vilket medför två saker: dels att de ofta blir nedprioriterade i skuggan

av betyg och nationella prov, dels att kunskapen inte ses som ett kollektivt, utan som ett individuellt, projekt. De »demokratiska arbetsformer« som nämns i läroplanen sträcker sig inte riktigt hela vägen till att se kunskap som något man bygger och tar ansvar för tillsammans. Kanske är detta en av de felande länkarna mellan demokrati- och kunskapsmålen; på aktivitetstiden, klassrådet eller elevens val kan vi diskutera värdegrund och göra samarbetsövningar, men när det verkligen gäller, när dina kunskaper ska sättas på prov, då drar vi isär bänkarna.

Vilka kunskaper är då avgörande för ett aktivt medborgarskap? För det första måste man naturligtvis veta hur systemet fungerar. Det är där de 349 kommer in i bilden. Men det är viktigt att börja i rätt ände, ta avstamp i den egna verkligheten. Hur var det nu med den där basketkorgen? Med utgångspunkt i den egna vardagen tror jag att kunskapen om riksdag och regering hamnar i en mer fruktbar mylla. Emellertid måste man också känna till begränsningarna. Vad har jag egentligen för möjlighet att påverka skolans utformning? Kommer framtidsvisionen jag tecknar på bilden att ligga till grund för arkitektens ritning vid skolans ombyggnation, eller är detta en meningslös övning? Blir jag informerad, konsulterad, eller inbjuden till medbestämmande?

En aktiv medborgare måste också känna till sina rättigheter. Som barn, elev och människa. Utan den kunskapen kan man inte hävda sin rätt, men inte heller förhålla sig på ett demokratiskt sätt till andra människor. Insikten om allas lika värde och mänskliga rättigheter ligger till grund för andra viktiga färdigheter: att lämna plats för andra, att visa civilkurage, att inkludera och fatta beslut tillsammans. Rättigheterna kan bli levandegjorda genom klassråd, elevråd och genom att eleven ges möjligheter att göra sin röst hörd på mer än ett sätt och på sitt eget språk. Det är naturligtvis också viktigt att skolan tar ställning för elevens rätt att slippa mobbning, kränkningar och diskriminering.

En färdighet som skolan, av absolut nödvändighet, blir allt bättre på att träna upp, är förmågan att sortera i bruset, att kunna genomskåda och sålla alla de intryck vi utsätts för. Kanske är detta en av skolans största demokratiska utmaningar. Vem är avsändare? Vad vill de? Hur värderar jag mina källor? Finns det information som valts bort? Allt detta är viktiga frågor när man försöker omvandla information till kunskap.

Den vanligaste frågan jag ställer till elever är: »Vem bestämmer?« Vi pratar makt och påverkanskanaler. Förkunskaperna är varierande, likaså engagemanget. Då gäller det att inte flacka med blicken. Jag tror att vi måste våga dröja oss kvar när vi möter elever som säger att det enda de vill förändra i sin stad är att de vill ha en snabbmatsrestaurang nära skolan. »Vem bestämmer

det?» frågar jag. Kan skolan bestämma det? Kommunen? Att förmedla kunskap är också att synliggöra ojämlikhet, de privata intressenas roll, glappen i demokratin. Vi måste tala om makt och strukturer, om rasism, sexism, diskriminering, kränkningar. Vi får akta oss för att måla upp en bild av en perfekt demokrati, som eleverna bara ska gå runt och vara tacksamma att få bo i. Om man inte vet eller känner hur man kan påverka, känner man sig inte hemma i den utopin. I stället måste vi visa demokratin som den är: ett levande väsen som eleverna själva behöver vara med i, och utveckla genom sitt engagemang.

Förmågan att organisera sig har varit helt grundläggande för framväxten av vår demokrati. Ett av målen med klassråd och elevråd, är naturligtvis att eleverna ska lära sig mötesteknik och förhandling. Men för att detta ska bli verklig praktisk erfarenhet, inte bara platt kunskap, måste vi gå på djupet. Det är inte tillräckligt att veta att ordföranden leder mötet och att sekreteraren skriver. Vem ska se till att alla kommer till tals? Varför är det ens viktigt att alla kommer till tals? Hur vill just vi organisera oss? Behöver vi en ordförande? Vilka beslut kan vi fatta tillsammans? Måste vi vara överens?

Elevrådsrepresentanterna jag jobbar med har ofta inget problem med att prata inför hela elevrådet. Deras största utmaning är klassrådet. Att klä på sig en ledarroll är något av det svåraste man kan göra i en kultur där alla försöker passa in. Hur gör jag när alla skrattar åt mig, när ingen lyssnar? Eller, nästan ännu värre, när ingen säger någonting eller har några förslag? Att lära sig organisation innebär alltså inte endast att veta hur ett protokoll ska utformas (även om det är nog så viktigt). Det kan också vara att lära sig att lyssna, att känna igen härskartekniker, att kunna stärka och peppa andra och att kunna skapa inkluderande möten.

De flesta som har jobbat med demokrati på djupet, kommer till insikten att allt det här är väldigt besvärligt. Det tar tid och energi, det kräver stor kunskap, det finns sällan några självklara svar, och om man ska jobba aktivt med inkludering och delaktighet, måste man ibland lyssna på människor som inte tycker som en själv.

Därför vill jag hävda att demokratiarbetet, förutom mod och tålamod, och alla praktiska medborgerliga färdigheter, också förutsätter en träning i empati. För att skolan på riktigt ska kunna bygga en gemensam värdegrund som alla skriver under på, måste vi ibland gå tillbaka från de 349, klättra nerför stegen, till de mellanmännsliga relationerna. Det räcker inte att bara befinna oss i samma klassrum, i samma kommun eller i samma land. Vi måste försöka förhålla oss till varandra, försöka förstå varandra på riktigt. Att vidga perspektiven hjälper. Att möta nya människor, att läsa skönlitteratur, att uppleva konst,

musik och teater. Att få sig tusen berättelser till livs. Rättigheten till kultur får inte förringas i skolans strävan efter en demokratisk värdegrund.

Denna rättighet är också kopplad till den färdighet som kanske är allra viktigast för att kunna ta en aktiv del i samhället: språket. Att kunna och få uttrycka sig på en mängd olika sätt, i olika sammanhang, är en förutsättning för att vara delaktig. Så smälter skolans demokratimål och kunskapsmål slutligen samman.

Ja, skolans uppdrag i demokrati och värdegrund är stort och spretigt, och vi måste låta det få vara det. Vi får inte begränsa oss och eleverna till samhällskunskapsboken, utan se hur alla dessa färdigheter samspelar för förmågan att ta del och påverka. Vi får inte förenkla, inte bli rädda när vi måste möta eleven någon annanstans än vi hade väntat oss, utan vi måste med stort tålamod nysta i alla trådar som utgör det oerhört komplexa samhälle vi skapat tillsammans.

Ofta möter jag vuxna som undrar när eleverna ska ta sitt ansvar. När unga ska förstå att de inte bara har rättigheter, utan även skyldigheter. Jag känner inte igen den bilden. Jag har aldrig sett en ung person bli utrustad med dessa färdigheter, finna sitt mod och sitt tålamod, bygga kunskap på djupet tillsammans med andra, bli litad på, bli medveten om sina och andras rättigheter, för att sedan skita i alltihop. Tvärtom, jag ser gång på gång hur tillit, kärlek och kunskap föder ansvarstagande.

Därför måste vi orka vara med hela vägen: från den enskilda eleven som känner sig maktlös och rädd, via hemmets trygghet eller otrygghet, in i klassrummets förhandlingar och kaos, upp till skolans ledning, balanseras på samhällets ojämlika maktförhållanden, genom informationsbruset, tvärsöver de oroliga blickarna på omvärlden, in i de svårbegripliga myndighetstexterna, till ambitiösa kommunpolitiker, genom gatans parlament, in i mötet med andra kulturer, förbi riksdagsvalet, in i Världsbanken, och till slut tillbaka till den där eleven för att fråga »Hur påverkar det här *ditt* liv?« Först när vi har gjort den resan tillsammans, får vi de aktiva medborgare vi vill ha.